

ПАМ'ЯТЬ

ПРОФЕСОР ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ ЛАВЕР – ЛЮДИНА, ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ (до 90-річчя від дня народження)

Професор Василь Іванович Лавер був людиною скромною, працелюбною, відданою справі підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Перша наша зустріч відбулася 1949 року під час його вступу до УжДУ. Я був тоді на другому курсі, і ми часто контактували, спілкувалися, займалися громадською роботою, тобто почувалися добре разом. Із нами підтримував найкращі стосунки й Василь Степанович Поп, відомий письменник, критик, а згодом професор кафедри української літератури Ужгородського університету. Коли в 1966 році мене обрали завідувачем кафедри угорської філології, наші дружні взаємини не припинилися, а ще більше зміцнили. Це була надзвичайно вихована і толерантна людина: я ніколи не чув з його уст підвищеного тону спілкування зі студентами чи колегами. Не можу не згадати й те, що у Василя Івановича був прекрасний голос, і він разом із Марсом Панченком, який навчався на російському відділенні, брав активну участь у художній самодіяльності факультету й університету. Його неповторний баритон часто звучав у сольних композиціях. Усі дуже високо цінували музичні здібності Василя Лавера і ще більше поважали його.

Василь Іванович Лавер народився 23 листопада 1930 року в с. Зняцьові Мукачівського району Закарпатської області. Після закінчення середньої школи в Мукачеві він вступив у вересні 1949 року на філологічний факультет Ужгородського державного університету, який успішно закінчив у 1954 році за спеціальністю «Філолог. Викладач української мови та літератури».

Отримавши диплом, Василь Іванович Лавер за направленням працює вчителем української мови та літератури в Хустській середній школі. У 1957 році обласний відділ народної освіти направляє молодого вчителя на роботу до відомої Хустської школи-інтернату, де він проявив свої глибокі знання з української мови та літератури і брав активну участь у громадській роботі. Відомий тоді на всю область директор школи-інтернату, заслужений учитель України Іван Магула дав Василю Івановичу таку характеристику: «До роботи ставиться добре, уроки проводить на високому ідейно-політичному рівні, дисциплінований, витриманий, бере активну

участь у роботі школи ...».

20 вересня 1960 р. Василя Івановича призначають викладачем кафедри української мови Ужгородського державного університету, а з травня 1966 року він працює вже старшим викладачем кафедри.

Прагнення до знань не покидає Василя Івановича Лавера – і він активно береться за наукову роботу. Перші його праці з діалектної морфології з'являються у 1964–1965 роках. Одна з них – «Про короткі форми дієприкметників минулого часу в говорах Закарпаття», у якій мовознавець розглядає поширення в говорах Закарпаття нечленної форми пасивних дієприкметників минулого часу *прошч'їн, машч'їн,*

печ'їн тощо, відзначаючи, що коротка форма *прошч'їн* засвідчується в південних центральних районах Закарпаття, зокрема в Берегівському, південно-східній частині Мукачівського, в горах Хустського та західній частині Тячівського району.

У 1965 році виходять друком такі статті В.І. Лавера: «Наказовий спосіб дієслів у говорах Закарпаття»; «Умовний спосіб дієслів у говорах Закарпаття»; «Форми минулого та давноминулого часу дієслів у говорах Закарпаття»; «Майбутній час дієслів у говорах Закарпаття». В останній статті мовознавець виділяє три форми майбутнього часу дієслів у говорах Закарпаття: 1) просту форму (*по-клич, накоси, пої, дай*); 2) складену форму (*буду робити*); 3) складну форму (*му ходити*). На його думку, форм на зразок *ходитиму, буду ходив* у досліджуваних говорах немає.

У 1966 році В.І. Лавер публікує статтю «Деякі зауваження до дієслів з суфіксами *-к-, -ка-* у говорах Закарпаття», у якій зазначає, що подібні дієслова через різні функції суфіксів *-к-, -ка-* в досліджуваних говорах не завжди утворюють однакові ареали.

У 1967 році виходить стаття «Особливості інфінітива в говорах Закарпаття» та інші публікації, що стали складовою частиною кандидатської дисертації В.І. Лавера «Система глагола в говорах Закарпатської області УССР». Дисертація складається з загального аналізу дієслівного словотворення і словозміни, а також 76 лінгвістичних карт із відображенням на них морфологічних особливостей дієслів в українських говорах Закарпаття та 6

зведених карт із відповідними коментарями. Автор доходить висновку, що класифікація закарпатських говорів на підставі дієслівних особливостей загалом збігається з класифікацією, зробленою попередніми дослідниками на підставі лексики.

Кандидатську дисертацію В. І. Лавер захистив в Одеському державному університеті 30 червня 1969 року і цього ж року 17 жовтня отримав диплом кандидата філологічних наук. Доцентом офіційно став 2 березня 1971 року.

З 70-их років В. І. Лавер основну увагу приділяє проблемам діалектної фразеології. У 1972 році з цього питання з'являється, мабуть, перша його стаття «Спостереження над фразеологізмами в говорах Закарпаття», у якій подано загальний огляд і особливості зібраних автором фразеологізмів.

У 1973 році з-під пера Василя Івановича виходять ще дві статті «Семантико-структурные варианты диалектных фразеологизмов в южно-карпатских украинских говорах и их лингвогеографическая интерпретация» та «Фразеологизми в українських говорах Закарпаття, пов'язані з народними обрядами заручин і весілля», а в 1974 році – «Из наблюдений над диалектной фразеологией в украинских говорах Закарпатской области УССР».

У 1975 році дослідник публікує ще дві нові статті: «Об одной семантической группе фразеологизмов в украинских говорах Закарпатской области УССР» і «Фразеологизмы в юго-западных украинских говорах со значением *бить баклуши*».

Цікавою й важливою була наукова розвідка В. Лавера «Фразеологизми в південно-західних українських говорах ареалу Карпат із значенням акту мовлення» (1977), у якій автор відзначає, що народна фразеологія на сьогодні ще мало вивчена, хоча дослідження усталених висловів живої розмовної мови є одним із важливих завдань сучасної діалектології. У статті розглядаються фразеологізми зі значенням акту мислення, які були зібрані вчепним за спеціально підготовленим питальником на 823 контрольні запитання. Виходячи зі співвідношення однозначних діалектних і літературних фразеологізмів, їх семантики і структури, дослідник виділяє два типи фразеологізмів: 1) діалектні лексичні варіанти фразеологізмів (78%), до складу яких входить хоча б один діалектний компонент (*смачно говорити, держати бис'їду*), та 2) діалектні синоніми, які семантично однозначні з літературними, але мають іншу внутрішню форму і структуру (*добрий на рот, цїпы в'язати*). За змістом та категоріальними ознаками представлені усталені вислови – це дієслівні, дієслівно-пропозиціональні, компаративні фразеологізми, до складу яких входять два, три і більше компонентів (*язык фурт свербит*).

У цьому ж 1977 році автор публікує ще одну статтю – «Семантико-структурные особенности фразеологизмов со значениям «прийти к согласию» в украинских говорах ареала Карпат», у якій вказує, що такого типу фраземи на досліджуваній території досить обмежені.

Після деякої перерви у 1982 році була надрукована стаття В. Лавера «Інтерпретація традицій-

них та іншомовних нашарувань у сфері фразеології українських говорів району Карпат», у якій автор розглядає цікаве питання – своєрідні нашарування в народній фразеології району Карпат, що свідчать про давні контакти української мови, її діалектів із іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами. Учений виділяє три типи нашарувань: 1) кальки книжномовних класичних фразеологізмів: *держати камінь за пазухов* (давньоримське), *быти на семому небі* (грец.); 2) кальки зі слов'янських і неслов'янських мов: *держ губу* 'мовчи' (чеське), *кі вод 'ок мі вод 'ок* (угор. *ki vagyok, mi vagyok*); 3) українські фразеологізми, які виникли в результаті фразеологізації компонентів: *надути темби* (укр. + пол.); *крита крижом* (пішов) 'невідомо куди піти' (укр. + словац. і чеське *krizem* 'хрест') і т. ін. Автор висновує: проведені ним спостереження підтверджують думку дослідників, що для фразеологізмів характерне явище міграції. У своєму складі вони зберігають давні традиційні, іншомовні елементи споріднених і неспоріднених мов, які поза фразеологізмом уже не функціонують. Інтерпретація фразеологізмів та їх компонентного складу дає цінний матеріал про джерела їх виникнення, про міжмовні та міждіалектні контакти.

В. І. Лавер і далі ще більш активно досліджує різні аспекти фразеологічних особливостей. У 1985 році він пише статтю «Відображення в народній фразеології древньої матеріальної і духовної культури Українських Карпат», а в 90-х роках з-під його пера виходить публікація «Взаємодія української діалектної і літературної фраземіки» (1989), у якій відзначено, що літературна і діалектна фраземіка на будь-якому етапі свого історичного розвитку перебувають у постійному взаємозв'язку. Унаслідок послідовних, паралельних, гетерогенних, гомогенних та інших семантичних зрушень утворюються нові полісемічні, омонімічні фраземні значення, нові елементи синонімічних рядів фразем. З огляду на це автор виділяє в досліджуваних говорах співвідносні внутрісистемні фраземи і співвідносні міжсистемні фраземні значення (*бігл'овати гроші* 'заощаджувати гроші'; *пїти під хрест* 'покаятися'; *пїти під хрест* 'вінчатися'; *пїти під хрест* 'по жєбри (пїти)') і т.ін.

У кінці 70-их і на початку 90-их років В. І. Лавер активно взявся за картографування фразеологізмів, тобто розпочав дослідження зібраного багатого фразеологічного матеріалу в лінгвогеографічному аспекті. У цьому зв'язку варто виділити його працю «До питання про дослідження діалектної фразеології методом лінгвогеографії» (1978), у якій автор уперше розглядає можливість укладання фразеологічних карт і зауважує, що зібраний ним фразеологічний матеріал дає підставу говорити про кілька типів лінгвістичних карт діалектних фразеологізмів, а саме: карти на виявлення фразеологізмів, карти фразеологічних явищ і зведені карти. Перші два типи передбачають збір матеріалу і його картографування за наявністю тих чи інших фразем і їх зведених картах за допомогою ізоглос вивчаються

межі та ареали поширення багатьох фразеологічних явищ, які подані на картах перших двох типів. У коментарях до карт наводиться ілюстративний матеріал, загальні й часткові зауваження семантичного, структурного, історико-часового характеру, які не відбито на карті, паралелі з друкованих джерел, посилення на інші карти тощо.

У статті «Лингвогеография как метод исследования междиалектной полисемии и омонимии в сфере фразеологии украинских говоров района Карпат» (1984) ідеться про наявність в одному й тому ж фразеологізмі декількох, пов'язаних між собою значень, які звичайно виникають унаслідок розщеплення його семантики, тому такі одиниці, напевно, слід кваліфікувати як полісемантичний фразеологізм. Якщо ж однорозрядні, однотипні фразеологізми з однаковою структурою, лексико-граматичною характеристикою розрізняються за значеннями, – це фразеологізми-омоніми. Автор доходить висновку, що лінгвістичні карти дають можливість наочно представити процес утворення міждіалектних фразеологізмів-омонімів, шлях розпаду полісемантичних значень одного фразеологізму.

У 1987 році виходить друком праця «Украинско-венгерские лексические варианты фразеологизмов в говорах Закарпатской области УССР», у якій В. І. Лавер зауважує, що діалектні усталені словосполучення, міждіалектні зв'язки в галузі фразеології на сьогодні ще мало вивчені. У цьому плані ідіоматичні вислови говорів Закарпаття, на території якого віками безпосередньо контактують українці й угорці, становлять науковий інтерес. Учений виділяє такі групи фразеологізмів: 1) діалектні фразеологізми, що з'явилися в українських говорах Закарпаття із угорських унаслідок транслітерації або калькування (*ki vagyok, mi vagyok* 'зазнайка', *л'убит'*, як *пес палиц'у – szereti, mint kutya a botot*); 2) лексичні варіанти усталених словосполучень, у яких є запозичення (в угорських говорах українські, а в українських – угорські) і вони вживаються: а) тільки із запозиченим компонентом (*гаром по натроїе* 'як-небудь', де угорське *három* 'три') і українське *по натроїе*; б) як із запозиченим компонентом, так і з його однозначним українським дублетом (*мати сиринчу* (угор. *szerencse* 'щастя'); в) із компонентом, утвореним від запозиченої основи (*ковдушська тайстра* 'бідний', угор. *koldus* 'жебрак').

1 липня 1992 року В. І. Лавер успішно захистив докторську дисертацію на тему «Фраземіка українських діалектів Карпатського регіону».

У докторській дисертації, яка має п'ять розділів, розглянуто цілий комплекс проблем діалектної фразеології за укладеною автором програмою у 55-ти населених пунктах району Карпат у лінгвогеографічному аспекті. Під час аналізу фраземних явищ автор, виходячи з розуміння системного характеру мови загалом та окремо взятого діалекту зокрема, доводить, що в певній групі діалектів, говорів (у цьому випадку в говорах Карпатського регіону) наявні міжсистемні ареальні (наддіалектні) зв'язки, відношення, взаємозв'язки між діалектною фраземікою і фраземікою літературної мови.

В.І. Лавер виділяє в дисертації понад 30 семантико-граматичних типів фразем, у яких насамперед відображаються різні сторони життя і діяльності людини, її навколишній світ.

Автор чітко й переконливо розкриває такі складні питання діалектної фразеології, як полісемія, омонімія, антонімія, синонімія фразем у досліджуваних говорах, що відтворено у змісті III і IV розділів. У п'ятому розділі дисертант виділяє продуктивні дериваційні бази фразем в українських говорах Карпатського регіону і на детальному аналізі конкретних одиниць підтверджує їх походження. Автор відзначає, що із загальної кількості аналізованих фразем цього регіону переважна більшість фразем (1976) східнослов'янського походження є загальнонародним українським джерелом, наявні також фраземи з архаїчними слов'янськими елементами (385), запозичення західнослов'янські – 143, романські – 157, угорські – 213, германські – 111, грецькі та інші – 20 фразем.

До основної теоретичної частини своєї дисертації В.І. Лавер додає лінгвістичний атлас, який містить 242 лінгвістичні карти фраземних явищ і 19 зведених карт із відповідними коментарями. Атлас подає чітко поширення різних фразем та їх розмежування. Автор висловлює думку, що дослідження фраземних одиниць українських говорів Карпатського регіону методом лінгвогеографії підтверджує: при визначенні структурних особливостей конкретних говорів і меж їх поширення необхідно враховувати і фраземіку. Безперечно, докторська дисертація В.І. Лавера на тему «Фраземіка українських діалектів Карпатського регіону» – це вагомий внесок у мовознавчу науку, нова сторінка у фраземній лінгвогеографії.

У 1985 році в Ужгороді побачив світ перший «Русско-украинско-венгерский фразеологический словарь», укладачами якого були доцент кафедри української мови Василь Лавер та доцент кафедри угорської філології УжДУ Імре Зийкань. Словник вийшов тиражем 2000 примірників і через кілька місяців став бібліографічною рідкістю. Це засвідчило, що потреба у цьому словнику, зокрема на Закарпатті, дуже велика. Працівники редакцій двомовних газет, видавництв, радіо і телебачення конче потребували таких словників. Заголовні фраземи тут подані російською мовою, а до них наводились українські та угорські відповідники. Цей словник сьогодні вже не відповідає сучасним вимогам лексикографії. З огляду на це ми взяли за збір матеріалу й опрацювання двох фразеологічних словників, які вийшли друком 2009 р. у видавництві «Карпати»: «Українсько-угорський словник сталих словосполучень та виразів» (Ужгород, 2009. 536 с.) і «Угорсько-український словник сталих словосполучень та виразів» (Ужгород, 2009. 576 с.).

В.І. Лавер був автором і низки рецензій на наукові праці О.Б. Ткаченка та на мої монографії. Так, 1994 р. у третьому номері журналу «Acta Hungarica» опублікована його рецензія на I том нашої монографії «Атлас венгерських говорів Закарпаття», а 1998 р. у цьому ж виданні вийшла його друга рецензія у

співавторстві з доцентом кафедри української мови І. І. Фекетою на другий том «Атласа венгерських говорів Закарпаття». Це була остання публікація В. І. Лавера, бо 23 листопада 1998 року важка хвороба і невблаганна смерть забрали його від нас.

Василь Іванович Лавер протягом 38 років на посаді викладача, старшого викладача, доцента, професора кафедри української мови Ужгородського державного університету читав різні мовознавчі курси, а в останні роки – історичну граматику української мови, спецкурс «Українська фразеологія», методику викладання української мови в середніх школах, керував курсовими та дипломними роботами студентів, студентським мовознавчим гуртком, виступав із доповідями на міжнародних, всесоюзних, республіканських, міжвузівських та вузівських наукових

конференціях. Василь Лавер добре розумів, що досягти певних висот зможе тільки той педагог, який постійно займається й науковою роботою.

Про Василя Івановича Лавера, доктора філологічних наук, професора Ужгородського державного університету, можна говорити дуже багато, але найголовніше, що для всіх, хто його знав, він залишився в пам'яті людяним, працелюбним, скромним і чуйним. Маємо надію, що наукова та педагогічна спадщина вченого ґрунтовніше досліджуватиметься наступними поколіннями філологів.

Петро Лизанець,

доктор філологічних наук,

професор кафедри угорської філології

Ужгородського національного університету;

<https://orcid.org/0000-0003-0414-619X>